

Ivana Gačanović
ivgacanovic@gmail.com

ANTROPOLOŠKE PERSPEKTIVE O/U KULTURI REVIZIJE*

Apstrakt: U radu je predstavljena i analizirana relativno mlada, interdisciplinarno sve više relevantna i zastupljena, a za antropologiju posebno interesantna, istraživačka tradicija "kulture revizije". Sintagma kultura revizije (revizorska kultura) u antropologiji (i drugim humanističkim disciplinama i društvenim naukama) koristi se kao opšti termin koji se odnosi na opis stanja ili uslova u kojima savremeni naučnici sprovode svoja istraživanja, predaju i pišu naučne rade – na atmosferu administrativnog pritiska, provere i kontrole, u kojoj su putem specifičnih tehnika konstruisanim po analogiji sa računovodstvenom revizijom, prinuđeni da budu "produktivni", "kvalitetni" i da se "prilagode korisnicima". Budući da je temat u čijim je okvirima ovaj tekst nastao posvećen ukazivanju na probleme koje kultura revizije postavlja u kontekst rada etnologa i antropologa, ali i drugih društveno-humanističkih naučnika u Srbiji, u radu će ukazati na kontekst širenja kulture revizije u domenu visokog obrazovanja i naučno-istraživačkog rada (u kojem nastaje najveći prece- nat etnoloških i antropoloških rada). Dosadašnja antropološka kritika u dotoj oblasti u najvećoj meri se odnosi na problematizaciju relevantnosti procene/provere/ocene naučnog rada posredstvom različitih revizorskih tehnika metričkog/numerističkog karaktera, a najčešće scimentometrijskim, kao i nekim od posledica koje redukcija smisla bavljenja naukom na sportsko prikupljanje poena može imati i već ima na antropološku produkciju i njen kvalitet.

Ključne reči: Antropologija i revizija; kultura revizije; antropologija javnih politika; sistem visokog obrazovanja

---

* Članak je nastao u okviru projekta *Antropologija u 20. veku: teorijski i metodološki dometi* (MNTR 147037).

Antropološke perspektive...

Svako ko je zainteresovan za budućnost antropologije kao discipline, treba da je zainteresovan i za one institucije od kojih zavisi i koje učestvuju u njenoj reprodukciji.

(Strathern 2000, 3)

Uvod

"Kultura revizije" ili "revizorska kultura", u diskursu srpskih i hrvatskih društvenih nauka i humanistika, uobičajeni su prevodi sintagme *audit culture* (čeesto i *audit society*¹), koja je skovana u britanskoj antropologiji i sociologiji tokom poslednje decenije prošlog veka. S obzirom na to da je data sintagma postala veoma korisna kao operativno sredstvo pri istraživanju savremenih odnosa između univerziteta (kao institucija) i posebno dizajniranih administrativnih struktura (za nadgledanje/nadziranje i ocenjivanje njihovog rada i učinka, i, "po zasluzi", za njihovo nagrađivanje ili deklasiranje), postala je zastupljena daleko izvan britanskog konteksta, pri čemu je sve češće korišćena i u domaćoj antropologiji. Imenovanjem određenog skupa fenomena ovim terminom, istovremeno, počela je da se razvija i nova istraživačka tradicija u antropologiji, koja je usko povezana sa već postojećom tradicijom antropologije javnih politika².

Zagovornici uvođenja sistema revizije u sve više oblasti ljudskog rada smatraju da je ovaj sistem nadgledanja i kontrole neophodan odgovor na tzv. "krizu javnog poverenja", što mnogi interpretiraju kao krizu odgovornosti (Strathern 2000, 9). S druge strane, kritičari u ovakvom obrazloženju problem vide u tome što je tu došlo do brkanja pojmove *odgovornost* (accountability) i *računovodstvo* (accountancy).³ Najveći problem ovde ne leži u semantičkoj nedoslednosti

---

¹ Ovo je pojam od koga je, zapravo, "sve počelo", a iskovao ga je Majkl Pauer (Michael Power) u studiji koja predstavlja prvi temeljan naučni pristup reviziji kao problemu u sistemu visokog obrazovanja u Velikoj Britaniji (Power 1997).

² Radi jasnijeg uvida u oblast koju pokriva ova istraživačka tradicija u antropologiji, vidi: Wedel *et al.* 2005; Shore and Wright 1995, 1997.

³ Radi se o dva veoma različita fenomena: pojam *accountancy* (naročito u BrE) odnosi se na 'profesiju ili službu računovodstva', dok se pojmom *accountability* referira na dosta obuhvatniji koncept, koji se odnosi na 'ispunjavanje zahteva upućenih predstavnicima (određenih institucija, prim. prev.), koji sadrže smernice za ostvarivanje poslovnog ugleda i spiskove službenih dužnosti...' (Oxford English Dictionary; Concise Oxford Dictionary of Politics, fusnota u: Shore 2008, 293). Takođe, postoje i različiti smislovi reči 'accountability', pri čemu se gore navedeno značenje pre svega odnosi na obaveze činovnika ili drugih osoba zaduženih prema određenim regulacionim propisima, za vođenje evidencije o svojini, dokumentima i finansijama – dakle, u tom smislu, 'accountability' se pre svega odnosi na vođenje službene evidencije; ista reč se, pak, može koristiti kao sinonim za reč 'responsibility', koja se pre svega odnosi na

pri generisanju samih termina, već u neadekvatnosti tehnološkog transfera. Izvorno, upotreba pojma *audit* isključivo se odnosila na tehnike i principe finansijskog pregleda (revizije) i knjigovodstva, odnosno na ustaljene sisteme finansijskog menadžmenta dizajniranog za verifikaciju budžeta i za utvrđivanje da li kompanije ispunjavaju administrativne norme (Shore 2008, 279). Ipak, od 1980-ih i 1990-ih godina (u Velikoj Britaniji, pre svega), ovaj pojam počinje da se odnosi na sve veći broj oblasti života i rada, postajući ključni pojam u svetu savremenog menadžmenta i najvažniji instrument kreatora javnih politika i državnih vlada (ibid.). Dakle, kao plutajući označitelj (kojim se naučnici spolja pritiskaju da se menjaju, ali u skladu sa proizvoljnim, lokalno specifičnim definicijama, koje osmišljavaju ponaosob reformatori prema sopstvenim afinitetima), sistem revizije počinje da lebdi gotovo nad svim oblastima modernog radnog života. Tako, proliferacijom pojma na sve veći spektar oblasti, stvara se "kontekst u kome su tehnike i vrednosti finansijske revizije postale centralni organizacioni princip u rukovođenju i kontrolisanju ljudskog rada i u kome se stvaraju nove vrste odnosa, navika i praksi" (ibid.). Pored toga, u Velikoj Britaniji, npr., revizija i regulacija, po nekim procenama, pretenduju da postanu profesije sa najbržim stepenom razvoja (Coulkin 2002, The Observer).

"Posvuda je organizacija, svuda je birokratizacija; kao feudalni svet, moderno doba je rasparčano na oblasti kojima upravljaju utvrđenja, ali ne ona kao u *les shansons de geste*, već ona nalik Kafkinom zamku"

(Wolin 1961, 354, u Warner 2007, 1019).

Potreba za evaluatorima javlja se kada odgovornost više ne može biti osigurana samo putem neformalnih odnosa poverenja, i kada se mora formalizovati, učiniti vidljivom i podložnom spoljašnjoj proveri valjanosti" (Power

---

staranje, brigu i zaštitu (The Free Dictionary, v. na Internet adresi: <http://www.thefreedictionary.com/accountability>); takođe, pridev 'accountable' znači biti odgovoran za posledice svojih postupaka i spreman na njihovo opravdavanje i na eventualne kritike (Longman Dictionary of Contemporary English 1995).

U kontekstu bavljenja naučno-istraživačkim radom, pojam 'accountability' odnosi se na "obaveze koje istraživači u toku istraživačkog procesa imaju prema različitim stejkholderima, kao što su učesnici u istraživanju, tela za obezbeđivanje finansijskih sredstava, organizacije koje su uposlike samog istraživača" (The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods 2008). Važno pitanje za buduća istraživanja, koje proizilazi iz sve većeg gomilanja sličnih obaveza sa kojima istraživači moraju da se suočavaju u svom radu, jeste pitanje da li i u kojoj meri ovakve okolnosti utiču na samu naučnu produkciju, u kvantitativnom i kvalitativnom smislu, i da li date promene, dodatno, uslovjavaju promenu mesta nauke (posebno društvenih nauka i humanističkih disciplina) i njene relevantnosti u savremenom svetu (v. npr. Pohl 2008).

Antropološke perspektive...

1994, 8-11, u Giri 2000, 174); tako je smisao toga "biti odgovoran prema javnosti" preinačen u termine merenja i produktivnosti, "ekonomske efikasnosti" i obezbeđivanja "vrednosti za novac" (VFM) (Shore 2008, 281) – što u realnosti znači biti odgovoran prema vladinim odeljenjima ili agencijama, ili drugim rečima – prema državi/finansijerima (Caulkin 2002).

Kritike za uzroke problema koji se javljaju u kulturi revizije, obično se ne upućuju određnim pojedincima, već se tu govori, očigledno, o čitavoj *kulturi*, pri čemu se misli na skup okolnosti, pretpostavki, verovanja i praksi koje se postepeno uobičavaju u svakodnevnim ljudskim predstavama – o veoma kompleksnom kolektivnom procesu koga je veoma teško razumeti i sagledati sve njegove posledice. Ipak, kada su u pitanju sama antropološka istraživanja "kulture revizije", ograničavanje polja istraživanja pojmom *kultura* veoma je rizičan čin, imajući u vidu dugu tradiciju eksternih kritika upućenih onome što se pejorativno naziva antropologizacijom sveta, ali i internih, koje nisu ograničene samo na tzv. interpretativni zaokret u antropologiji iz 1980-ih godina, i koje su postojale u periodima pre i nastavile da se razvijaju posle njega (npr. Wagner 1975; Fabian 1983; Clifford and Marcus 1986; Wright 1998; Milenković 2007). I kultura revizije (ili društvo revizije) predstavlja jedan od primera "izmišljanja", artificijelnog uokviravanja proučavanog fenomena. S tim u vidu, u nedostatku podobnjeg operativnog sredstva, Šor predlaže da kulturu revizije ne doživljavamo kao "tip društva, mesta ili naroda, koliko kao *stanje*: stanje koje je oblikovano upotrebom modernih tehnika i principa finansijskog pregleda (revizije), ali u svetu koji nije moguće svesti na domen finansijskog" (Shore 2008, 279). S druge strane, Munro, na primer, procese revizije definiše kao oblik replike određenih vidova organizacionog ponašanja, što poistovećuje sa kulturnim performansom (Munro 1999).

Tačka u kojoj se prelamaju antropološka interesovanja vezana za kulturu revizije jeste, zapravo, jedan veoma neposredan kontekst – kontekst njihovog radnog života, koji je veoma često povezan sa univerzitetima (Strathern 2000, 6), ma koliko se antropolozi tokom XX veka trudili da se udalje od ove institucije, pokušavajući da "primene" antropologiju na "stvaran život" (Ribić 2007). Tako se uz opšte probleme vezane za kulturu revizije, osvetljavaju i oni koji su u direktnoj vezi sa produkcijom, ali moguće i sa samim opstankom antropologije, kao samo jedne od humanističkih disciplina i/ili društvenih nauka kojima možda prete iste opasnosti.⁴

---

⁴ Anticipaciju dubljih problema i mogućih opasnosti, ali i onih koje su već osetne po društvene nauke i humanističke discipline u Srbiji, ponudio je Miloš Milenković (pogl. članak u ovom broju); u kontekstu, npr. austrijskog akademskog prostora i problema sa kojima se suočavaju društveno-humanističke nauke konkretno, u savremenom društvu v. Pohl (2008); o krizi australijskih univerziteta, v. Cooper *et al.* 2002. O raspravi o budućnosti antropologije u novim akademskim okolnostima v. Russel (1998).

Kontekst/i

Polazna tačka britanskih istraživača (Power 1997; Shore and Wright 1999; Shore 2008) pri dijagnostikovanju problema vezanih za fenomen revizorske kulture leži u tvrdnji da su revizione tehnologije postale operativne oznake svetskog širenja vrednosti neoliberalizma⁵ i da su neraskidivo povezane sa talasom reformi javnog sektora označenih kao Tehnologije nove javne uprave (New Public Management), koje su od 1980-ih počele da se sprovode širom sveta, a 1990-ih bile najizraženije u Velikoj Britaniji, Australiji i na Novom Zelandu (Shore 2008, 280). Široko je rasprostranjeno uverenje da je ovaj talas počeo da se širi kao posledica ekonomskih inicijativa uvedenih od strane vlada Margaret Tačer (u Velikoj Britaniji)⁶ i Ronaldala Regana (u SAD). "Ideološki smisao neoliberalizma, kao što je dobro poznato, sadržan je u frazi 'ne postoji nešto kao što je društvo', što znači da zapravo postoje jedino tržište i potrošači" (Delanty 2003, 75). Zagovornici neoliberalizma veličaju smanjenje uticaja države, slobodnu trgovinu, fleksibilnost tržišta rada, individualnu preduzimljivost i takmičarsku logiku tržišta (Gaffikin and Perry 2009, 119). Ipak, s obzirom na to da se zagovornici neoliberalnog oblika vladavine služe mnogo indirektnijim oblicima kontrole i intervencije (u zamenu za zagovaranje direktnе državne intervencije), rezultat neoliberalne revolucije je, u stvari, ideologija efikasnosti i odgovornosti očena u opštem širenju birokratske kontrole, što nigde nije bolje izraženo do u

---

⁵ Značenje i pravilna upotreba pojma neoliberalizam, koji je postao poštupalica u akademском rečniku poslednjih godina, nisu bili teme mnogo naučnih debata, kao što je to slučaj sa drugim važnim naučnim konceptima. Zbog toga, termin je često nedefinisani, pogrešno upotrebljavani u različitim ideološkim podelama i korišćen je za obeležavanje izuzetno širokog opsega fenomena. Neoliberalizam je pretrpeo velike transformacije, od pozitivne etikete koju je dobio u okviru nemačke Frajburške škole, gde je označavao umerenu obnovu klasičnog liberalizma, do normativno negativne konotacije koja se odnosi na radikalne ekonomske transformacije u Pinočeovom Čileu (Boas and Gans-Morse 2009, 44).

S druge strane, direkstan primer negativnih posledica koje kultura revizije (barem u Velikoj Britaniji) proizvodi, a da nije vezan za univerzitete, jeste slučaj škole Samerhil (*Summerhill School*), gde je došlo do pretrpeo njenim zatvaranjem, jer su se predstavnici škole usudili da zauzmu stav protiv revizionih tehnologija kojima su bili podvrgnuti. O Samerhil aferi pogledati na Internet stranici: <http://www.atm.damtp.cam.ac.uk/people/mem/papers/LHCE/lords.html>.

⁶ Vlada Margaret Tačer je, kasnije, 1984. godine, radi osiguravanja javnog pristanka, oformila Revizionu komisiju (Audit Commission) – novo regulaciono telo, koje je trebalo da postane 'pokretačka sila za poboljšanje javnih usluga' (Audit Commission 1984, u Shore 2008, 288). Sam Šor je ekonomske inicijative Margaret Tačer označio kao pokriće političke agende, putem koje su javne institucije transformisane u pseudo-biznise (ibid.).

Antropološke perspektive...

---

promenama do kojih je došlo u visokom obrazovanju (npr. standardizacija obrazovnih sistema, profesionalne organizacije, istraživanja) (ibid.).

Prema ovakvim stanovištima, visoko obrazovanje se modulira i sprovodi prema onome što odaje utisak sveopšte prihvaćenog konsenzusa o ciljevima, predmetima i procedurama; sam konsenzus, zapravo, postiže vlada, a krajnji ciljevi su uvek – ekomska efikasnost i "dobra praksa". Obrazovanje, samo, više ne podrazumeva samoizgradnju (*bildung*)⁷, što je njegova prosvetiteljska konцепција, već je mahom koncentrisano na efikasnost. Biti efikasan u tom smislu znači biti od koristi nekome ko te poseduje, tj. ko te finansira (Baćević 2008, 214).

Ono što se podrazumeva pod kulturom revizije, naravno, ne treba da redukuje smisao uočene opšte-prisutnosti fenomena na ono što se pod tim podrazumeva u Velikoj Britaniji (Gombrich 2000; Hoecht 2006; Pritchard 2005; Rustin 1998). Kultura revizije je, u najmanju ruku, varijantna, i ako je pojam 'kulturna' (ili, pak, društvo) u tom kontekstu nemoguće izbeći, onda je verovatno ispravnije koristiti taj pojam u množini. Slični problemi koji su u kontekstu visokog obrazovanja i bavljenja naučnim radom (posebno društvenim naukama i humanistikama) razmatrani u datom kontekstu, uočeni su, razume se, i u sistemu visokog školstva u Sjedinjenim Državama. Delanti (Delanty 2003), na primer, po red neoliberalizma, ističe odlučujuću ulogu teorija trećeg puta i postmodernizma, kao uzroke promena u savremenom sistemu visokog obrazovanja i bavljenja naukom uopšte.⁸ Dalje, kada se govori o kontekstu Sjedinjenih Država konkretno, uprkos tome što u njima postoji znatno veći broj privatnih univerziteta (u odnosu na Veliku Britaniju, na primer), i što to podrazumeva da su visokoobrazovne ustanove i istraživački projekti mahom finansirani od strane nacionalnih i multinacionalnih kompanija (v. Gaffkin and Perry 2009)⁹, u njemu rangirajuće procene ne izostaju (Espeland and Vannebo 2007).¹⁰ Ali ipak, američki

---

⁷ Filozofsko zaledje o konceptu *bildunga* nudi Dobrijević (Dobrijević 2007).

⁸ Delanti smatra da su ovo najdominantnije tri ideologije koje su implicitne u ideji tzv. društva znanja i da su najviše uticale na promene koje se javljaju u savremenom sistemu visokog obrazovanja. Naravno, treba naglasiti da je autor pre svega bio koncentrisan na promene i "kulturne kontradikcije" koje se javljaju u američkim visokoobrazovnim sistemima (Delanty 2003).

⁹ Neoliberalne tekovine u sistemu visokog obrazovanja u SAD poznate su kao korporativna kultura (corporate culture), a domeni kritike u ovim okvirima su "komoditizacija", ili "merkantizacija" obrazovanja i invazija korporacija u američko javno školstvo (Baćević 2008, 216-223).

¹⁰ Čak naprotiv, scijentometrija, odn. "nauka" za rangiranje naučnih radova na osnovu broja citiranih naslova, izmišljena je u SAD, pri čemu se neke od tih tehnika primenjuju i u kontekstu vrednovanja domaće naučne produkcije. Više o nemogućnosti i negativnim konsekvcencama ovakvog sistema rangiranja po srpsku antropologiju pisao je Kovačević (2008); tekstove istog autora na datu temu, v. na adresi: <http://www.blowroom.yuku.com/forums/68/t/Hegelovo-zrnevanje.html>.

naučnici i univerzitetski profesori nisu još uvek podvrgnuti sistematskoj reviziji kao što je to slučaj u VB, ili u nekim drugim evropskim zemljama (Giri 2000, 174), pri čemu postoje i utisci da obrazovni sistem u SAD jedva i da priznaje spoljašnje evaluatore (Dentith 2002).

Revizorske tehnike, kao sredstva reforme i/ili modernizacije institucija javnog sektora, prisutne su u sve više nacionalnih država, kao i na nivou politika Evropske unije (McDonald 2000), što je, u stvari, samo još jedna manifestacija, najpopularnije karakterizacije tekovina savremenog sveta – globalizacije. Univerziteti danas predstavljaju jednu vrstu institucija u kojima se na najjasniji način ocrtava trend globalizacije, a naročito ideologija ekonomskog neoliberalizma; u većini slučajeva, pak, nije više relevantno postavljati instituciju nacionalne države u središte ovde razmatranih problema, jer su kontradikcije koje članovi akademske zajednice osećaju na svojoj koži na mnogo načina odraz doista dubljih kontradikcija između nacionalne države i globalizacije (cf. Gaffikin and Perry). Ipak, iako je verovatno najvažniji motiv institucionalnih transformacija hvatanje koraka sa globalizacijskim, a naročito ekonomskim diktatima, ove promene su "lokalno" veoma specifične i u nezanemarlivoj meri se međusobno razlikuju. Zbog toga nastaje sve više naučne literature upravo u formi studija slučaja, jer prividno neutralno tržište stvara veoma povoljnu platformu za ostvarivanje nacionalnih i drugih interesa.¹¹ U većini dosadašnjih istraživanja kulture revizije, dakle, prihvaćen je stav da je u bavljenju akademskim radom došlo do velikih promena, i da je do njih uglavnom došlo zbog usvajanja definicija toga kako treba da funkcionišu univerziteti, kako treba da bude konstruisano znanje, i o tome kakav odnos, konačno, ono treba da ima prema svetu, nametnutih iz nadređenih institucija, koje često nemaju ikakve veze sa ovim domenom.

Revizija i antropologija

Kris Šor i Suzan Rajt (Shore and Wright 1999) – dajući vrednosnu kritiku širenja neoliberalne ideologije na britanskim univerzitetima – kao i Merlin Strathern (Strathern 1997, 2000) – prvi su procenili značaj ove teme za antropologiju.

Osnove za otvaranje pitanja kulture revizije, kao zasebnog predmeta istraživanja u disciplini već su postavljene ranije: u antropologiji države (Abeles 2001), antropologiji obrazovanja (Baćević 2006; Spindler 2000), kroz proučavanja lokalnih organizacija i institucija – antropologiju javnih politikâ (Shore and Wright 1995, 1997; Wedel *et al.* 2005), ali takođe i kroz interesovanje antropologa za translokalne diskurse koje se pre svega ogleda u bujanju evrop-

---

¹¹ O tome kakve probleme kultura revizije generiše u univerzitetskim sistemima u Kanadi v. Amit (2000); za situaciju u Austriji, v. Fillitz (2000); u Grčkoj, v. Gefou-Madianou (2000); i za Nemački primer v. Pritchard (2005).

Antropološke perspektive...

---

ske antropologije¹² i antropologije globalizacije (Inda and Rosaldo 2008), ali i kroz bogatu istoriju debata o refleksivnosti antropološkog pisanja (Milenović 2006), kao "auto-korektivnom procesu" (Milenović 2003, 241); svakako, važna za datu temu su i istraživanja vezana za politike nacionalnih vlada i interesovanja za oblasti kao što su studije menadžmenta (Strathern 2000, 5).¹³

Nijedna od navedenih tema u antropologiji, ipak, ne vodi direktno ka ovoj temi, iako nekoliko njih jesu, u stvari, pripomale platformu za nju (kao što je, recimo, antropologija politikâ). Direktnije rođake, pak, verovatno je zasnovanje tražiti izvan antropologije, npr. u analizama novijeg pisanja u oblasti finansijskog menadžmenta (Wright 1994) ili u nekim oblastima sociološkog pisanja (Power 2002; Gleeson and Knights 2006).¹⁴ Poseban uticaj na antropologiju kulture revizije, svakako, imao je profesor Univerziteta LSE, Majkl Pauer (Michael Power) koji je, zapravo, bio prvi naučnik koji se ozbiljno upustio u analizu uticaja revizorskih tehika na funkcionalisanje univerziteta, i koji je ukazao na nove trendove kontrolisanja procesa naučne produkcije (Power 1996, 1997). Sam Pauer ispitivanje, posmatranje, saslušavanje, koji u svakom slučaju predstavljaju javni događaj, u datom kontekstu naziva *ritualom verifikacije* (Power 1997)¹⁵ – što podrazumeva ritualizovane provere i procenjivanja kvaliteta naučnog rada i rada u nastavi, na osnovu spolja uspostavljenih pravilnika – kojima su "posmatrani" dužni da se povinuju (i počinju da se navikavaju na njih?).

Zašto nas treba da zanima nešto tako prozaično i dosadno kao što su metodi revizije?

Antropološku pažnju je u velikom broju slučajeva privukla pojava tehnički neadekvatne revizione tehnologije, namenjene za nadgledanje i procenjivanje kvali-

---

¹² Kris Šor, na primer, sugerije da treba praviti razliku između antropologije *u Evropi* (pod čim se misli na tradiciju evropskih etnografskih i folklornih studija) i *antropologije Evrope*, gde se postavljaju više geopolitička i istorijska pitanja, uključujući evropsku modernost, istoriju ideje Evrope i projekat (i ideologiju) Evropske unije (Shore and Abélès 2004). O antropologiji Evropske unije, v. Gačanović (u štampi; 2009).

¹³ Ova tema je razvijana i u debatma u VB, u okviru Nacionalne mreže za predavanje i učenje antropologije, koja predstavlja konzorcijum raznih odeljenja u Velikoj Britaniji, kao otvoreni forum za rasprave o antropološkim, obrazovnim i političkim pitanjima, koja su povezana sa pitanjima predavanja i učenja u disciplini (Strathern 2000, 16, fnsnota 15).

¹⁴ "Kritičko računovodstvo" (critical accounting) od posebnog je značaja za antropologiju, delimično zbog toga što se tu nastoji da se suzbijaju akademske predrasude o bljutavosti i rigidnosti birokratije (u određenim okolnostima, ona može biti čak i veoma kreativna.

¹⁵ Sintagmu "rituali verifikacije" Majkl Pauer je 'pozajmio' za potrebe svoje studije od Meri Daglas, koja ju je skovala 1992. godine (Douglas 1992).

teta obrazovanja i akademske produkcije (Brenneis *et al.* 2005; Strathern 1997)¹⁶. Merenje proizvoda rada akademskih institucija krcato je teškoćama, posebno zato što je definicija, pa čak i priroda tih "proizvoda" diskutabilna. Detaljni opisi programa, opisivanje modula, opisi statusa – sve to izgleda kao da je zasnovano na premissi da je sve moguće u potpunosti opisati, čvrsto ga svezati u diskursu koji će predvideti svaku eventualnost i tačno propisati kompleksne modalitete učenja (Dentith 2002). Tvrdeći da postoji nekoliko bazičnih principa koji su ukorenjeni u mišljenjima novinara, političara i drugih, i na kojima se zasniva težnja da se sve podvrgava reviziji – pravednost, objektivnost, opreznost (koja podrazumeva i kooperativnu opreznost i opreznost pri kooperaciji) – Mekintajer izdvaja i osnovne implikacije tih principa, od kojih je ovde najrelevantnija – *nemerljivost* – profesionalne ideje i etika, ambicija da se da sve od sebe, želja da se nešto razume podrobno, volja za slobodnim deljenjem informacija – ne mogu se brojati i ne mogu biti nagrađene, a pri tom ove vrednosti predstavljaju neke od ključnih vrednosti procesa obrazovanja i bavljenja naukom, uopšte (McIntyre 2000)¹⁷.

U kontekstu visoko-obrazovnog sistema u Srbiji, odn. u kontekstu bavljenja antropologijom, konkretno – tehnički problemi u trenutku dostižu možda čak i svoj vrhunac (v. završno poglavlje). Osnovni problem u tom smislu predstavlja odluka državnih institucija koje finansiraju naučno-istraživačke projekte da se kategorizacija naučne produkcije sprovodi prema pravilima koja se u suštini svode na puko prebrojavanje publikovanih radova. Ta pravila su, zbog svoje jednodimenzionalnosti, veoma problematična, jer svođenje naučnog "proizvoda" na jednocifreni broj poena, u najmanju ruku nije dovoljno obuhvatno, a pri tom sve više i više uvodi razna odeljenja i institucije u koliziju.¹⁸

Pri svemu ovome, jedna od polaznih prepostavki vezanih za probleme kulture revizije, jeste da male tehnološke promene i regulacije obično izazivaju mnogo dublje procese društvene promene (Shore 2008, 279)¹⁹, što se na univerzitetima manifestuje oduzimanjem sve više vremena profesorima²⁰, uskraćivanjem izvora prihoda, i sl. Širenje kulture revizije u akademskim krugovima vredno je pažnje i zbog toga što ono sve više oblikuje živote članova akademske zajednice, profesionalne odnose, radno okruženje, profesionalne identitete

---

¹⁶ Videti tekstove I. Kovačevića na adresi: http://www.blowroom.yuku.com/forums/68/t_egelovo-zrnevље.html.

¹⁷ <http://www.atm.damtp.cam.ac.uk/people/mem/papers/LHCE/dilnot-analysis.html>

¹⁸ O "naučnom ratu" u domaćem kontekstu v. Milenković (u ovom broju).

¹⁹ Na istom mestu Šor navodi primer pokreta 'naučnog menadžmenta' pokrenutog u kasnom XIX veku, koji govori u prilog datoj prepostavki.

²⁰ Prikaz izbliza, na osnovu ličnih priča o načinu na koji žive univerzitetски profesori u kulturi revizije u Velikoj Britaniji dao je Sparkes (2007). Bojan Žikić je, u kontekstu rada na Odeljenju za etnologiju i antropologiju na Beogradskom univerzitetu, ponudio analizu odnosa obaveza i opterećenja predavača na univerzitetu (Žikić, u ovom broju).

Antropološke perspektive...

(Dent and Whitehead 2002), što znači da ona implicira i neke mnogo problematičnije mehanizme promene, nego što je sama scijentometrija kao metodski postupak. Livajn, na primer, identifikuje pet sila pokretačica promena u akademskom pozivu (doduše, u američkom sistemu visokog obrazovanja): 1) promene stavova i zahteva pokrovitelja visokog obrazovanja; 2) promena osobina studenata; 3) promjenjeni uslovi zapošljavanja u visokom obrazovanju; 4) pojava novih tehnologija; 5) jačanje konkurenčije u privatnom sektoru, pri čemu najjači podsticaj promena dolazi iz izvora van visoko-obrazovnih institucija, nad kojima one nemaju mnogo kontrole (Levine 1997/98, 92). Zapravo, dosadašnja literatura na datu temu pokazuje da su (negativne) posledice "promena" do kojih dolazi u poslednje dve decenije, naročito u domenu funkcionalisanja naučnih institucija, raspršene na gotovo sve aspekte bavljenja akademskim radom. U određenoj meri, ovaj period bi se mogao okarakterisati kao prelaz u novu epohu razumevanja i reprodukcije same nauke, i njenog mesta u savremenom društvu.

1. Dalji problemi: kreativnost, sadržaj, stil; gubljenje autonomije

"Revizorsko društvo je ono u kojem su ljudi podvrgnuti stalnoj proveri i kontroli (*auditees*), gde odgovornost ide ruku pod ruku sa određenim elaborativnim mehanizmima koji služe tome da podvrgnu individualni učinak kontroli spoljnih eksperata, i gde svaki aspekt rada mora biti ocenjen i rangiran u skladu sa birokratskim merilima i ekonomskim ciljevima. To je još jedan od razloga zbog kojih širenje revizorske kulture u akademskim institucijama i drugde, zaslužuje pažnju – ona sve više oblikuje naše živote, naše odnose, profesionalne identitete i načine na koje upravljamo sobom" (Shore 2008, 281).

Kao što je već pomenuto, prakse koje se u ovom kontekstu problematizuju odnose se na akademsku zajednicu na nivou svakodnevnih životnih praksi. Zbog toga, one imaju direktnе posledice i na intelektualnu produkciju, čime je dalje ugrožena i sama kreativnost u predavanju, ali i istraživačkoj praksi. Vrednosti obrazovanja (učenosti) i u širem smislu – integriteta istraživača i akademske slobode – po mišljenju mnogih naučnika, miniran je novim vrednostima, od kojih *efikasnost* verovatno ima primat (kao jedini kriterijum vrednovanja učenosti/naučnog postignuća, Delanty 2003, 79). Novi sistem vrednosti prepostavlja sveopštu merljivost, ali vrlo je teško pronaći mernu jedinicu učenosti, na primer; akcenat na "kvantitetu", kao osnovnoj meri efikasnosti, svakako ima kvalitativne posledice, kako po naučni učinak, tako i po sadržaje kurikuluma, jer se pri ocenjivanju vrednuje forma, ali ne i sadržaj učinka.

Delanty smatra da je postojanje ovakvih kontradikcija u sprezi sa *kontradikcijom između unutrašnjih i spoljašnjih uprava* (ibid.). Naime, postojeće univerzitetske menadžerske uprave, koje su ranije uživale autonoman status, sve ga više gube. "Norme spoljašnjih nadzirača postaju sve više važne i oblikuju režime unutrašnjih vladajućih struktura do te mere u kojoj poslednji gube

autonomiju vezanu za ideju akademske samouprave, što je sada u većini slučajeva postao anahronistični mit" (ibid.).

2. O odnosima moći i dubljim društvenim promenama

Jedno od posebno isticanih pitanja glasi: šta nam analiza sveopšteg širenja revizije/menadžmenta govori o širim istorijskim procesima izgradnje odnosa moći i promene u društvu?

Ovaj nivo analize usresređen je najpre na demistifikovanje naturalizacije uspostavljenog poretka, na nekritičku apropijaciju eksternih kriterijuma i mera za kontrolu učinka i kvaliteta, ali i na antropološku ulogu u demistifikaciji i, nakon toga, u eventualnoj promeni datog (birokratskog) poretka. Neke od ključnih antropoloških analiza koje se bave ovim segmentom problema, kulturni revizije pristupaju kao *političkoj tehnologiji* (Shore and Wright 1999), i u najvećoj meri se oslanjaju na Fukovu teoriju o modernim odnosima moći: "regulacioni programi (*routines*) i disciplinarne prakse jesu sredstva pomoću kojih vladajuće strukture pokušavaju da nametnu nove norme rukovođenja i ponašanja u populacijama kojima hoće da vladaju" (1977, 1991, u: Shore 2008, 279-280). U takvoj klimi, tvrde sledbenici ove ideje, studenti i profesori/istraživači lišavaju se moći, a moć se predaje u ruke birokratije, navodno kreirane za nadgledanje procesa obrazovanja radi njegovog "unapređenja". Prema tome, kultura revizije je suštinski *odnos moći* između nadzirača i nadziranog, analogna konstrukciji Bentamovog Panoptikona, gde je objektifikovana osoba "posmatrana, ali ona ništa ne vidi; ona je predmet informacije, ali ne i subjekt u komunikaciji" (Foucault 1977, 200, Shore and Wright 1997, 5).

U kontekstu "tiranije transparentnosti" (Strathern 2000a) nad pripadnicima akademske zajednice, oni, kao i sadržaji njihovih radova, postaju nevidljivi i ignorisani, i na taj način zbunjeno preživljavaju transformaciju predstave o sebi samima – koja se od položaja nezavisnih naučnika i nadahnutih predavača, pretvara u položaj nadgledanih, kontrolisanih takmičara, zabrinutih da li će uspeti da se održe barem i na takvom položaju.²¹ Zagovornici ovakvog argumenta (Strathern 2000a; Shore and Wright 1999), dalje, ovakve okolnosti smatraju uzrocima za pojavu *atmosfere pokornosti i straha* i nepoverenja među kolegama (Shore and Wright 1999, 568).

4. Ponovna relevantnost debata o etnografskom realizmu i refleksivnosti?

Kada je u pitanju britanski kontekst, u kome je kultura revizije, u smislu birokratizacije akademskog polja, najviše raspravlјана, najeksplicitniji odgo-

²¹ O filozofskoj utemeljenosti i promenama koncepcije "akademske slobode", v. (Rorty 1997/98; Dworkin 1997/98).

Antropološke perspektive...

---

vor na nju ponudili su Šor i Rajt (1999, 572); oni smatraju da je protiv nje najbolje boriti se demistifikacijom načina na koje funkcionišu nove *političke tehnologije*, pri tom apelujući da antropolozi ne treba da se ponašaju kao Jozef K. u Kafkinom "Procesu", već da iskoriste svoju veštalu da razumeju sistem moći, tj. da na refleksivan način (razumevajući, pre svega, svoje mesto u "procesu") kritikuju logiku revizorske aparature.

S obzirom na tradiciju antropološke samokritičnosti, koja se kroz istoriju odnosila na promišljanje sopstvene etike, estetike, metodologije i antropološkog uticaja u kome i o kome se piše, usmeravanje istraživačkog fokusa na kulturu revizije ukazuje na interesantnu promenu do koje je došlo i u samoj antropologiji – sada je fokus preusmeren na uticaj društvenog konteksta na samu antropologiju. Zbog toga, pozivanje na refleksivnost u antropologiji navodi na još neka pitanja koja se mogu primeniti na dati kontekst, a koja su prethodno bila predmet prevashodno internih disciplinarnih debata o načinima predstavljanja stvarnosti (odnosno o problemima etnografskog metoda). Naime, revizija, koja se zapravo zasniva na statističkom metodu, vrlo je podložna kritici koja sada predstavlja opšte mesto u filozofiji nauke, a tiče se problematike predstavljanja stvarnosti u nauci (npr. Rorty 1990; Feyerabend 1975; Milenković 2003). Takođe, "rituali verifikacije" u sistemu visokog obrazovanja, kojima su na milost i nemilost podvrnuti profesori i/ili naučnici/istraživači, u antropologiji i drugde, u velikoj meri podsećaju na metode koje su fokusi njihovog posmatranja i interpretacije/valorizacije. Ipak, da li se ovakva retorika "isplati" antropolozima i da li može samo da ih vrati u neprijatne debate o irelevantnosti etnografskog realizma za ciljeve predstavljanja "stvarnosti"? Ili možda upravo ovakav pristup može dovesti i do konačne reformulacije toga šta znači biti naučnik/ca?

S druge strane, tradicija postkolonijalne kritike u antropologiji i izvan nje može dodatno da pomogne u demistifikovanju i decentralizaciji dominantnog narativa koje institucije nacionalnih država, koristeći se revolucionim tehnologijama, na slične načine nameću akademskim zajednicama u svetu (i kod nas) – "dekolonijalizacijom (novog smisla, prim. prev.) intelektualnosti, koja se lepo uklapa u antropološke specijalne talente naglašavanja multi-perspektivizma i vrednovanja razumevanja različitih uglova gledanja" (Overing 2006, 12). Da li je sada *antropologija* (zajedno sa drugim humanistikama) kolonijalizovana?²² Naravno, upuštanja u ovakve vrste argumentacija obavezno podrazumevaju politički angažman antropologa, no – odvojenost politike od nauke i tako je odavno mit. Ali u našoj zemlji, pak – ovo nije mit za administraciju koja rangira i finansira nauku. U njoj se nauka i dalje posmatra kroz prizmu devetnaestovekovne ideje o objektivnoj (prirodnoj) nauci, i naučniku koji radi pod staklenim zvonom. Ipak, nastojanje ka promeni takve predstave veoma je diskutabilno.

---

²² Pels se pita, da li antropologija, poučena kvalitativnim debatama o etnografiji, sada ima osvećeniju moralnu odgovornost prema svetu (Pels 2000).

Upravo u vreme pisanja ovog teksta, u našoj zemlji rasplamsala se naučna debata u dnevnom listu *Politika*,²³ koja na dosta veran način oslikava stanje nauke u Srbiji, u kojem je jedna od kritičnih tačaka upravo pitanje načina valorizacije naučnog rada.²⁴ S obzirom na stanje domaće naučne scene i na sve veće rasplamsavanje "naučnog rata" (Milenković, u ovom broju) u zemlji, antropolozi bi mogli imati "pune ruke posla", ne samo istražujući novu kulturu revizije, odn. nove vrste odnosa između države i univerziteta i nauke uopšte, već i potpuno nove naučne kulture, kao i naučne politike. Sama sam sklona da pojavi revizorske kulture, u odnosu na srpsku etnologiju i antropologiju, posmatram kao izvor istraživačke inspiracije, a ne kao na pretnju, a jedna od potvrda toga je i temat koji je pred Vama.

Literatura

- Abeles**, Mark. 2001. *Antropologija države*. Zemun: Biblioteka XX vek.
- Baćević**, Jana. 2006a. *Strategije i perspektive antropologije obrazovanja*. Magistarska teza. Univerzitet u Beogradu □ Filozofski fakultet.
- Baćević**, Jana. 2006b. Od trga do tržnice: antropologija, kritike savremenog obrazovanja, i njihov značaj za Srbiju. *Etnoantropoloski problemi* 1 (2): 209-232.
- Boas**, Taylor C. and Jordan Gans-Morse. 2009. Neoliberalism: From New Liberal Philosophy to Anti-Liberal Slogan. Dostupno na: <http://pages.sbcglobal.net/tboas/neoliberalism.pdf>
- Brenneis**, Don, Cris Shore and Susan Wright. 2005. Getting the Measure of Academia: Universities and the Politics of Accountability. *Anthropology in Action* 12 (1): 1-10.
- Clifford**, James and George Marcus (eds.) 1986. *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkely: University of California Press.
- Cooper**, Simon, John Hinkson and Geoff Sharp (eds.) 2002. *Scholars and Entrepreneurs: The Universities in Crisis*. Arena Publications.
- Coulkin**, Simon. 2002. Too many sums don't end up: An exploding audit culture drains the public sector. *The Observer* (12 May). Dostupno na: <http://www.guardian.co.uk/money/2002/may/12/madeleinebunting.business>

---

²³ Započeta povodom Nacrta strategija naučnog i tehnološkog razvoja od 2009. do 2014. godine". Tekst Nacrta v. na Internet adresi: http://www.nauka.gov.rs/cir/images/stories/vesti/09-07-16/strategija_naucnog_i_tehnoloskog_razvoja_u_periodu_od_2009_do_2014._godine.pdf.

²⁴ Такође, relativno živa rasprava vodi se i na Forumu za društvene i humanističke nauke – pogledati posebno temu Hegelovo zrnevlje, na adresi: <http://www.blowroom.yuku.com/forums/68/t/Hegelovo-zrnevlje.html>.

Antropološke perspektive...

- Delanty**, Gerard. 2003. Ideologies of the Knowledge Society and the Cultural Contradictions of Higher Education. *Policy Futures in Education* 1 (1): 71-82.
- Denth**, Mike and Stephen Whitehead. 2002. *Managing Professional Identities: Knowledge, Performativity and the "New" Professional*. Routledge.
- Dentith**, Simon. 2002. *English and the Audit Culture: An Introduction*. Dostupno na: http://www.english.heacademy.ac.uk/explore/publications/news_letters/newsissue3/dentith.htm
- Dobrijević**, Aleksandar. 2007. Bildung - pojam, koncepcija, ideal. *Filozofija i društvo* 18 (2): 101-119.
- Dworkin**, Ronald. 1997/98. We Need a New Interpretation of Academic Freedom. *Beogradski krug* 3-4 – 1-2: 79-86.
- Espeland**, Wendy Nelson and Berit Irene Vannebo. 2007. Accountability, Quantification and Law. *Annual Review of Law and Social Science* 3: 21-43.
- Fabian**, Johannes. 1983. *Time and the Other: How Anthropology Makes Its Object*. New York: Columbia University Press.
- Feyerabend**, Paul. 1975. *Against Method*. London: New Left Books.
- Gačanović**, Ivana. 2009. Kako izmisliti Evropljanina? Antropološka analiza. *Antropologija* 7: 87-104.
- Gačanović**, Ivana. (u štampi) *Problem evropskog identiteta: Uvod u antropologiju Evropske unije*. Beograd: Srpski genealoški centar □ Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.
- Gaffikin**, Frank and David C. Perry. 2009. Discourses and Strategic Visions: The US Research University as an Institutional Manifestation of Neoliberalism in a Global Era. *American Educational Research Journal* 46, 1: 115-144.
- Giri**, Ananta. 2000. "Audited accountability and the imperative of responsibility: Beyond the primacy of the political". In *Audit Cultures: Anthropological Studies in Accountability, Ethics, and the Academy*, ed. Marylin Strathern, 173-195. London: Routledge.
- Gleeson**, Denis and David Knights. 2006. Challenging Dualism: Public Professionalism in "Troubled" Times. *Sociology* 40 (2): 277-295.
- Gombrich**, Richard F. 2000. *British Higher Education Policy in the Last Twenty Years: The Murder of a Profession*. Dostupno na: <http://indology.info/papers/gombrich/uk-higher-education.pdf>
- Hoecht**, Andreas. 2006. Quality Assurance in UK Higher Education: Issues of Trust, Control, Professional Autonomy and Accountability. *Higher Education* 51: 541-63.
- Inda**, Jonathan Xavier and Renato Rosaldo (eds.) 2008. *The Anthropology of Globalisation: A Reader*. Blackwell Publishing Ltd.
- Kovačević**, Ivan. 2008. Odnos države prema humanističkim naukama u Srbiji početkom XXI veka: Citatometrija kao pokušaj ubistva srpske antropologije. *Etnoantropološki problemi* 3 (2): 27-43.

- Levine**, Arthur. 1997/98. How the Academic Profession is Changing? *Beogradski krug* 3-4 – 1-2: 92-99.
- McDonald**, Maryon. 2002. Accountability, anthropology and the European Commission. In: *Audit Cultures: Anthropological Studies in Accountability, Ethics, and the Academy*, ed. Marylin Strathern, 106-132. London and New York: Routledge.
- Milenković**, Miloš. 2003. *Problem etnografski stvarnog: Polemika o Samoi u krizi etnografskog realizma*. Beograd: Srpski genealoški centar.
- Milenković**, Miloš. 2006. Šta je (bila) antropološka "refleksivnost"? Metodološka formalizacija. *Etnoantropološki problemi n. s.* 1(2): 157-184.
- Milenković**, Miloš. 2007. Paradoks postkulturne antropologije - postmoderna teorija etnografije kao teorija kulture. *Antropologija* 3: 121-143.
- Munro**, Rolland. 1999. The Cultural Performance of Control. *Organizational Studies* 20: 619-640.
- Overing**, Joanna. 2006. The Backlash to Decolonizing Intellectuality. *Anthropology and Humanism* 31 (1): 11-40.
- Pohl**, Walter. 2008. *Where do we stand and where do we go? The humanities and different meanings of relevance and impact*. Dostupno na: <http://www.oeaw.ac.at/gema/PDF/Humanities08.pdf>
- Power**, Michael. 1997. *The Audit Society: Rituals of Verification*. Oxford: Oxford University Press.
- Power**, Michael. 2002. Auditing, Expertise and the Sociology of Technique. *Critical Perspectives on Accounting* 6 (4): 317-339.
- Pritchard**, Rosalind. 2005. Relationships and Values among Students and Staff in British and German Higher Education. *Tertiary Education and Management* 11: 317-36.
- Ribić**, Vladimir. 2007. *Primenjena antropologija*. Beograd: Srpski genealoški centar.
- Rorty**, Richard. 1990. *Filozofija i ogledalo prirode*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Rorty**, Richard. 1997/98. Does Academic Freedom have Philosophical Pre-suppositions? *Beogradski krug* 3-4 – 1-2: 38-46.
- Russel**, Andrew. 1998. Anthropological Reflections on Pedagogic Culture and Its Institutional Organization. *Anthropology Today* 14 (1): 21-22.
- Rustin**, Michael. 1998. The Perverse Modernisation of British Universities. *Soundings* 8: 83-99.
- Sharma**, Aradhana and Akhil Gupta. 2006. *The Anthropology of the State: A Reader*. Wiley-Blackwell.
- Shore**, Cris and Susan Wright. 1995. Towards an Anthropology of Policy: Power and the Art of Government. *Anthropology in Action*, 2 (2): 27-31.
- Shore**, Cris and Susan Wright. 1997. *Anthropology of Policy: Critical Perspectives on Governance and Power*. London: Routledge.

Antropološke perspektive...

- Shore**, Cris and Susan Wright. 1999. Audit Culture and Anthropology: Neo-Liberalism in British Higher Education. *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 5 (4): 557-75.
- Shore**, Cris. 2008. Audit Culture and Illiberal Governance: Universities and the Politics of Accountability. *Anthropological Theory* 8: 278-298.
- Spindler**, George (ed.) 2000. *Fifty Years of Anthropology and Education 1950-2000: A Spindler Anthology*. Mahwah, NJ: Erlbaum Assoc.
- Strathern**, Marylin. 1997. Improving Ratings: Audit in the British University System. *European Review* 5, 3: 305-21.
- Strathern**, Marylin (ed.) 2000. *Audit Cultures: Anthropological Studies in Accountability, Ethics, and the Academy*. London and New York: Routledge.
- Strathern**, Marylin. 2000a. The Tyranny of Transparency. *British Educational Research Journal* 26 (3): 309-321.
- Wagner**, Roy. 1975. *The Invention of Culture*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Warner**, Malcolm. 2007. Kafka, Weber and Organisation Theory. *Human Relations* 60 (7): 1019-38.
- Wedel**, Janine R., Cris Shore, Gregory Feldman and Stacy Lathrop. 2005. Toward an Anthropology of Public Policy. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 600 (July): 30-51.
- Wright**, Susan and Cris Shore. 1995. Towards an Anthropology of Policy. *Anthropology in Action* 2 (2): 27-31.
- Wright**, Susan. 1994. *Anthropology of Organizations*. London: Routledge.
- Wright**, Susan. 1998. The Politization of 'Culture'. *Anthropology Today* 14, 1: 7-15.

Primljeno: 02.09.2009.

Prihvaćeno: 21.09.2009.

Ivana Gačanović

ANTHROPOLOGICAL PERSPECTIVES ON/IN CULTURE OF AUDITING

This paper presents and analyzes a relatively young research tradition of the "audit culture", a tradition that is becoming interdisciplinary more relevant and present, and which is especially interesting for anthropology. Syntagm culture of auditing (audit culture) is used in anthropology (and other social sciences and humanities) as a general term referring to the description of the state or conditions in which contemporary scientists pursue their research, teaching and

write papers. It refers to the atmosphere of administrative pressure, check-up and control, in which they are forced to be more "productive", "quality" and "user-friendly" by means of specific techniques designed with analogy to accounting auditing. Since the panel within which this text is situated is dedicated to pointing out problems caused by the audit culture in the ethnologic/anthropologic context (and of other social sciences and humanities in Serbia as well), I will point out the context of the spreading of the audit culture in the domain of higher education and scientific research (where the biggest share of ethnologic/anthropologic studies and papers are produced). Up till now, anthropological criticism in this area has mostly been focused on questioning relevancy of evaluation/estimate/authentication of scientific work by means of different auditing techniques of metric/numerist character (most often scientometric), and on some of consequences which reduction of the meaning of practicing science to mere sports-like gathering of points could have (or already has) on anthropological production and its quality.

Key words: anthropology and auditing, audit culture, anthropology of public policies, system of higher education